

Μετάφραση και Ιδιολεκτική Ποικιλότητα¹

Ειρήνη Θεοδωροπούλου

King's College London

Abstract:

Aim of this paper is to contribute towards the translation of idiolects through the proposal of the Functional Variation Model (FVM) as a viable solution for translating idiolects. The FVM is heavily based on Nida's (1964: 159) Dynamic Equivalence Principle and it is an elaboration of it. More specifically, FVM considers both the pragmatic and sociolinguistic meaning of utterances, and it suggests that the translation into target language (TL) should have the same impact to the TL audience as the impact the original utterance in the source language (SL) has on the SL audience, in order to be as natural, i.e. as normal in the target language, as possible. The model is applied on idioms gathered randomly from James Bond films and their subtitle translation. Finally, native speakers on Greek with an excellent command of English are asked to evaluate the translations – both the ones based on the model and the original ones - with respect to their communicative efficiency. The results are that 87% of the participants found the ones based on the model successful, i.e. relevant to the original utterance, 11% treated the given translations as successful, while 2% either did not express an opinion or thought that neither translation was successful.

Λέξεις-κλειδιά: υπότιτλοι, ιδιωτισμοί, προσλεκτική πράξη, λειτουργικός, ποικιλότητα

1. Εισαγωγή-ορισμοί

Ένας από τους βασικούς στόχους της παρούσας εργασίας είναι να επισημάνει τη σπουδαιότητα των ιδιολέκτων, ήτοι του ιδιαίτερου τρόπου με τον οποίον ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη γλώσσα του², το 'προσωπικό ύφος του χρήστη' (Μπασλής, 2000: 104) και την ανάγκη να λαμβάνεται υπ' όψιν κατά τη μετάφραση, προκειμένου η τελευταία να τείνει όσο το δυνατόν περισσότερο προς την πιστή – και επομένως επιτυχημένη – απόδοση του αυθεντικού κειμένου. Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά των ιδιολέκτων είναι οι *ιδιωτισμοί*³ (idioms), δηλαδή λεξικές μονάδες με διαφορετικό νόημα από τις σημασίες των επιμέρους λέξεων που τις συγκροτούν (εμπλουτισμένος ορισμός βασισμένος στη Baker, 1992: 63). Με άλλα λόγια, στους ιδιωτισμούς η έμφαση δε δίνεται τόσο στη σημασιολογική όσο στην πραγματολογική διάσταση της σημασίας τους – και πιο συγκεκριμένα, στην προσλεκτική τους (illocutionary) διάσταση, δηλαδή σε πράξεις, οι οποίες εκτελούνται από τον ομιλητή ως συνέπεια του

---

1 Η έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Κοινωφελές Ίδρυμα Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης, τον Σύλλογο Αποφοίτων Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, το Cambridge European Trust και το St. Edmund's College, Cambridge

² Στην προσπάθειά μας να περιορίσουμε την ούτως ή άλλως ευρεία έννοια του όρου «γλώσσα», στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, όταν χρησιμοποιείται ο όρος αυτός, θα αναφέρεται πάντοτε στη μητρική γλώσσα των ομιλητών, εν προκειμένω τα Αγγλικά (για τους ήρωες των ταινιών του James Bond, από τις ιδιολέκτους των οποίων προέρχονται τα δεδομένα που θα αναλυθούν στη συνέχεια, και τα Ελληνικά, ήτοι η γλώσσα στόχος της μετάφρασης).

³ Αν και αναγνωρίζουμε ότι δύο από τα εγκυρότερα λεξικά της Νέας Ελληνικής, το Λεξικό του Κέντρου Νεοελληνικών Σπουδών - Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη και το λεξικό Μπαμπινιώτη προτείνουν ως απόδοση του όρου *idiom* τη λέξη *ιδιωτισμός* και όχι *ιδιωτισμός*, εντούτοις αποφασίσαμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο *ιδιωτισμός*, αφ' ενός επειδή αυτό προτείνεται στην ελληνική μετάφραση του ειδικότερου γλωσσολογικού λεξικού του Crystal (2003: 193), αφ' ετέρου επειδή νομίζουμε ότι η λέξη *ιδιωτισμός* παραπέμπει στις λέξεις *ιδιωτεία*, *ιδιώτης* με τις γνωστές αρνητικές σημασίες (βλ. τα αντίστοιχα λήμματα στα προαναφερθέντα λεξικά).

εκφωνήματος που ήδη έχει ειπωθεί (π.χ. απειλές, υποσχέσεις). Ένα παράδειγμα αγγλικού ιδιωματολισμού με τη μετάφραση του στα Ελληνικά είναι το ακόλουθο:

Πίνακας 1. Παράδειγμα αγγλικού ιδιωματολισμού με ελληνική μετάφραση

■ ΑΓΓΛΙΚΑ ■ Even if you fail, always have two strings to one's bow (= ίδιον του καλού τοξότη είναι να έχει μία εναλλακτική χορδή, αν σπάσει η υπάρχουσα)	■ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ■ Το καλό το παλικάρι ξέρει κι άλλο μονοπάτι (= σε περίπτωση δυσκολίας πρέπει να έχουμε εναλλακτικές λύσεις)
--	---

Στην παρούσα εργασία οι ιδιωματολισμοί και η μετάφρασή τους θα εξεταστούν στο πλαίσιο της απόδοσής τους στην Ελληνική και, πιο συγκεκριμένα, σε ελληνικούς υποτίτλους. Με τον όρο *υπότιτλος* εννοούμε ταυτόχρονη γραπτή μετάφραση των εκφωνημάτων, παρουσιαζόμενη στο κάτω μέρος της τηλεοπτικής οθόνης και για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Η μετάφραση που γίνεται είναι διαγλωσσική με γλώσσα πηγή (ΓΠ) την Αγγλική και γλώσσα στόχο (ΓΣ) την Ελληνική. Η επιλογή των υποτίτλων ως μεταφραστικού είδους δεν είναι τυχαία για την εφαρμογή του προτεινομένου μοντέλου, αλλά γίνεται διότι ο χώρος των υποτίτλων είναι ούτως ή άλλως περιορισμένος (για τους χορικούς και χρονικούς περιορισμούς των υποτίτλων στον κινηματογράφο και την τηλεόραση, καθώς και για μία πρόταση υποτιτλισμού, βλ. Καραμήτρογλου 1998). Επομένως, εφ' όσον το μοντέλο μπορεί να εφαρμοστεί σε έναν περιορισμένο χώρο και σε ένα τόσο απαιτητικό είδος, όπως αυτό της υποτιτλικής μετάφρασης, νομίζουμε ότι είναι δυνατή η επιτυχής χρήση του και σε άλλα εξίσου απαιτητικά μεταφραστικά είδη, τα οποία, όμως, δεν έχουν τόσο αυστηρούς χωροχρονικούς περιορισμούς, όπως αυτό της λογοτεχνικής μετάφρασης.

Η δομή της εργασίας είναι η ακόλουθη: στο κεφάλαιο 2 γίνεται μία ανασκόπηση της σχετικής με τη μετάφραση των ιδιωματολισμών βιβλιογραφίας, μέσα από την οποία προκύπτει ένα κενό όσον αφορά στο ζήτημα της μετάφρασής τους σε υποτίτλους. Το κεφάλαιο 3 ουσιαστικά αναλαμβάνει να καλύψει αυτό το κενό με την παρουσίαση του Μοντέλου Λειτουργικής Ποικιλότητας (ΜΛΠ) και τη θεωρητική του τεκμηρίωση. Στο κεφάλαιο 4 περιλαμβάνεται η εφαρμογή του μοντέλου σε ιδιωματολισμούς, οι οποίοι ανήκουν σε ιδιολέκτους χαρακτήρων από ταινίες του James Bond, και η γενικότερη περιγραφή του τρόπου με τον οποίο έγινε η έρευνα καθώς και τα αποτελέσματα αυτής. Τέλος, στο κεφάλαιο 5 συμπεραίνουμε ότι το ΜΛΠ, με δεδομένη την επιτυχία εφαρμογής του στις μεταφράσεις ιδιωματολισμών σε υποτίτλους, θα μπορούσε κάλλιστα να δοκιμαστεί και σε άλλα είδη μετάφρασης, όπως π.χ. στη λογοτεχνική μετάφραση ή ακόμη και στη διερμηνεία.

2. Μεταφράζοντας τους ιδιωματολισμούς – επισκόπηση βιβλιογραφίας

Ερευνώντας τη βιβλιογραφία τη σχετική με τη μετάφραση ιδιωματολισμών είναι προφανές ότι γενικά δεν έχουν μελετηθεί συστηματικά, πολλώ δε μάλλον το πολύ συγκεκριμένο θέμα της μετάφρασης των ιδιωματολισμών σε υποτίτλους. Για την πρώτη περίπτωση, δηλαδή το ζήτημα της μετάφρασης των ιδιωματολισμών γενικά, υπέπεσαν στην αντίληψή μας τρεις εργασίες (Volk 1998, Wehrli 1998, Pentheroudakis et al. 2002) και μία συγκεκριμένη έρευνα (case study) μετάφρασης αγγλικών ιδιωματολισμών στην Αραβική (Abu-Ssaydeh 2004), βασισμένη σε ένα σώμα κειμένων (corpus) ιδιωματολισμών που επελέγησαν από την αραβική έκδοση του περιοδικού Newsweek.

Εντούτοις, όλες αυτές οι εργασίες αφ'ενός ασχολούνται μόνο με τους γραπτούς ιδιοματισμούς, όχι με προφορικούς όπως αυτοί για τους οποίους ενδιαφέρομαι για, αφ'ετέρου προτείνουν μοντέλα, τα οποία να είναι σε θέση να αναγνωρίσουν έναν ιδιοματισμό και να δώσουν έπειτα μια κατά λέξιν μετάφραση.

Η εργασία του Volk αναγνωρίζει ότι η διάκριση μεταξύ της ιδιοματικής και μη-ιδιοματικής χρήσης των λέξεων είναι πέρα από τη δύναμη των τρεχόντων συστημάτων μεταφράσεων, επειδή είναι βασισμένη στη σημασιολογία και κυρίως⁴ την πραγματολογία (1998: 1).

Αντιστοίχως, οι Pentheroudakis και άλλοι (2002: 8), αν και εξετάζουν τους λεκτικούς ιδιοματισμούς (2002: 2) και τους τρόπους αυτόματης μετάφρασής τους, δε λαμβάνουν υπ'όψιν τις συνθήκες επικοινωνίας, δηλαδή το πραγματολογικό πλαίσιο χρήσης τους, αλλά χρησιμοποιούν μόνον τα μορφοσυντακτικά, συντακτικά και σημασιολογικά συμφοραζόμενα ως παράγοντες στο σύστημα αυτόματης μετάφρασης των ιδιοματισμών.

Τέλος, η εργασία του Wehrli (1998: 1) εξετάζει το γαλλικό αγγλικό – σύστημα μεταφράσεων ITS-2 French – English translation system και προτείνει ένα σύστημα δομικής αναγνώρισης και μετάφρασης ιδιοματισμών (parser).

Γίνεται προφανές, επομένως, ότι όλες αυτές οι εργασίες που εξετάζουν τους γραπτούς ιδιοματισμούς φαίνονται να παραμελούν – είτε σκόπιμα είτε υποσυνείδητα – την πραγματολογική διάσταση των ιδιοματισμών, δηλαδή την επικοινωνιακή τους λειτουργία. Αυτή η τάση δικαιολογείται ίσως επειδή τα κείμενά τους είναι συνήθως εγχειρίδια, φυλλάδια οδηγιών ηλεκτρονικών συσκευών (manuals) κ.λπ., τα οποία περιέχουν όχι τόσο απαιτητικούς από πλευράς Πραγματολογίας, δηλαδή επικοινωνιακής χρήσεως, ιδιοματισμούς. Επιπλέον, ο Abu-Ssaydeh υποστηρίζει ότι η παράφραση είναι η κυρίαρχη στρατηγική που υιοθετείται από τους Άραβες μεταφραστές. Εντούτοις, ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση η σημασιολογική και όχι πραγματική πτυχή του ιδιοματισμού λαμβάνεται υπόψη (Abu-Ssaydeh 2004:119).

Από την άλλη, υπάρχουν τρεις εργασίες (Gottlieb 1997, Gottlieb 2000, Pedersen: βλ. βιβλιογραφία) σχετικές με τη μετάφραση σε υποτίτλους, το θέμα των οποίων είναι τα προβλήματα που προκαλούν στις μεταφράσεις σε υποτίτλους τα διαφορετικά πολιτιστικά στοιχεία είτε γλωσσικά (χιούμορ κ.ά) είτε εξωγλωσσολογικά, όπως, επί παραδείγματι κάποια ήθη και έθιμα, τα οποία κατ' ανάγκην διαφέρουν από κουλτούρα σε κουλτούρα, επομένως και από γλώσσα σε γλώσσα. Ο Gottlieb (1997: 109επ. και 2000: 19επ.) υποστηρίζει ότι στην περίπτωση των υποτίτλων αυτό που μεταφράζεται είναι οι *γλωσσικές πράξεις* (Hatim & Mason 1990:59-62), και όχι οι δομές επιφάνειας. Οι γλωσσικές πράξεις περιλαμβάνουν τις λεκτικές ή εκφωνητικές πράξεις (locutionary acts), τις προσλεκτικές πράξεις (illocutionary acts) και τις διαλεκτικές πράξεις (perlocutionary acts). Οι "λεκτικές ή εκφωνητικές πράξεις" (locutionary acts) περιλαμβάνουν δράση που εκτελείται με την έκφραση μιας καλοσηματισμένης πρότασης (π.χ. «Βαπτίζεται ο δούλος του Θεού...» για την πράξη της βάπτισης, κ.λπ.). Οι προσλεκτικές πράξεις χαρακτηρίζονται από την επικοινωνιακή δύναμη, η οποία συνοδεύει την έκφραση (π.χ. «Τα λεφτά ή τη ζωή σου!» είναι μία πρόταση απειλής, κ.λπ.). τέλος, οι διαλεκτικές πράξεις ταυτίζονται με την επίδραση της έκφρασης στον ακροατή/τον αναγνώστη, δηλ. τον βαθμό κατά τον οποίο η γνώμη, η γνώση, η συμπεριφορά και η γενικότερη στάση ζωής του αλλάζει. Γενικώς, οι γλωσσικές πράξεις μπορούν να είναι: αναπαραστατικές (representatives), εκφραστικές (expressives), ετυμηγορικές (verdictives), εντολικές (directives), αναθετικές

---

⁴ Η υπογράμμιση είναι δική μας.

(commissives) and διακηρύξεις (declarations), σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των Traugott και Pratt (1980), οι οποίοι έχουν επηρεαστεί από τον Searle (1976).

Από την πλευρά του, ο Pedersen, προφανώς επηρεασμένος από τον Gottlieb, όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, επιθυμεί μέσω της συλλογής και ανάλυσης γλωσσικών δεδομένων από διάφορες ταινίες να διευρύνει αυτήν την ιδέα της προτεραιότητας της Πραγματολογίας σε σχέση με τη Σύνταξη και τη Μορφολογία στη μετάφραση υποτίτλων με την υποβολή προτάσεων τονίζοντας χαρακτηριστικά ότι «η πιο κατάλληλη μονάδα της μετάφρασης στον υποτιτλισμό είναι οι προσλεκτικές πράξεις του ομιλητή» (Verschuereen 1999: 25), ή ό,τι θέλει να επικοινωνήσει ο ομιλητής. Αυτό συνεπάγεται ότι η επιφανειακή δομή του κειμένου-πηγή (ΚΠ) είναι δευτερεύουσας σημασίας και ότι η μετάφραση στη ΓΣ μπορεί να ανταποκρίνεται στο αυθεντικό εκφώνημα της ΓΠ, ακόμη και όταν οι επιφανειακές τους δομές είναι διαφορετικές, αλλά οι προσλεκτική πράξη του ομιλητή και στις δύο γλώσσες είναι η ίδια (ιδ. την on-line εργασία του Pedersen). Ο Pedersen τονίζει τη σημασία της πρόθεσης του ομιλητή, η οποία πραγματώνεται με το εκφώνημά του. Είναι ακριβώς αυτή η πρόθεση που πρέπει να αποδοθεί στους υποτίτλους ανεξάρτητα από την μορφοσυντακτική και σημασιολογική διατύπωσή του.

Όλες αυτές οι ιδέες ηχούν πολύ ενδιαφέρουσες και ρεαλιστικές. Εντούτοις, όλες αυτές τις εργασίες, τόσο τις σχετικές με τους γραπτούς όσο και με τους προφορικούς ιδιωτισμούς είναι μεμονωμένες και δε βασίζονται ή δεν κατορθώνουν να με τα δεδομένα τους να δημιουργήσουν ένα μεταφραστικό μοντέλο, το οποίο είναι σε θέση να συλλάβει την έννοια ενός δεδομένου ιδιωτισμού στη ΓΠ και να την μεταφράσει με έναν ισοδύναμο ιδιωτισμό στη ΓΣ.

3. Το Μοντέλο Λειτουργικής Ποικιλότητας (ΜΛΠ)

Έχει γίνει σαφές από την προηγούμενη βιβλιογραφική επισκόπηση ότι υπάρχει μια έλλειψη θεωρίας, η οποία να είναι σε θέση να εξετάσει τους ιδιωτισμούς και πώς να τους μεταφράσει στα πλαίσια του υποτιτλισμού.

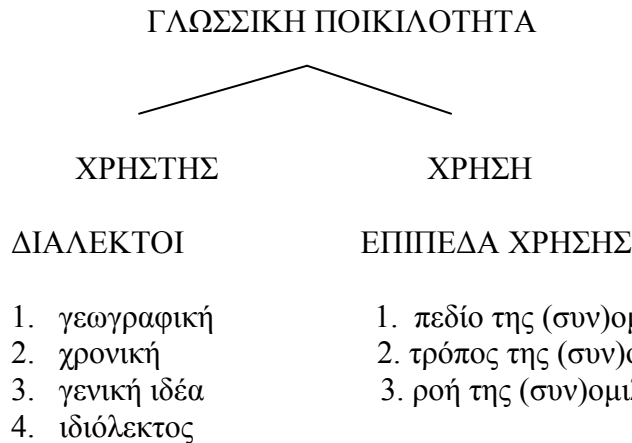
Προκειμένου να συμβάλει προς την κάλυψη αυτού του κενού, αυτή η εργασία προτείνει το μοντέλο λειτουργικής ποικιλότητας (ΜΛΠ). Το μοντέλο βασίζεται στο Βασισμένο στον Nida (1964: 159) και στη θεωρία του περί δυναμικής ισοδυναμίας. Πιο συγκεκριμένα, «η δυναμική ισοδυναμία (dynamic equivalence) βασίζεται στην αρχή του ισοδύναμου αποτελέσματος (dynamic effect)». Ο όρος ‘λειτουργική’ ταυτίζεται με την προσλεκτική πράξη του ιδιωτισμού, δηλαδή την επικοινωνιακή δύναμή του (π.χ. προειδοποίηση, νουθεσία, κ.λπ.) (βλ. Hatim & Mason 1990:60). Ο όρος αυτός ανήκει στο κεφάλαιο “cross-linguistic equivalents of idioms from a functional perspective” των Dobrovolskij & Piirainen (2005:63-78) και επελέγη, καθώς οι εξεταζόμενοι ιδιωτισμοί στο συγκεκριμένο έργο εκφωνούνται, ακριβώς επειδή λειτουργούν στο πλαίσιο επικοινωνίας. Κάτι αντίστοιχο γίνεται και στην περίπτωση των υπό εξέταση ιδιωτισμών στην παρούσα εργασία. Η προσλεκτική πράξη του ιδιωτισμού εξαρτάται από το ‘περιστασιακό περιεχόμενο’ (situational context) του, δηλαδή ολόκληρο το μη γλωσσικό υπόβαθρο ενός κειμένου ή ενός εκφωνήματος, συμπεριλαμβανομένης της άμεσης κατάστασης στην οποία χρησιμοποιείται και της ενημερότητας του ομιλητή και του ακροατή ως προς το τι έχει ειπωθεί νωρίτερα, καθώς και ως προς τις όποιες σχετικές πεποιθήσεις ή προϋποθέσεις (Κρύσταλ, 2003:318).

Εντούτοις, η έννοια "περικείμενο των ιδιωτισμών" παραμένει ασαφής. Οι ιδιωτισμοί χρησιμοποιούνται από τους ανθρώπους και, στην παρούσα εργασία, από ήρωες ταινιών με τον James Bond. Τι ακριβώς συμβαίνει με αυτούς τους ανθρώπους; Αποτελούν και εκείνοι ένα μέρος του περιεχόμενου των ιδιωτισμών; Προκειμένου να

απαντηθούν αυτές οι ερωτήσεις, θα εισαγάγουμε τη δεύτερη παράμετρο του προτεινομένου μοντέλου, η οποία είναι η ποικιλότητα⁵.

Οι Halliday, McIntosh και Strevens (1964) πρότειναν ένα πλαίσιο περιγραφής της γλωσσικής ποικιλότητας. Πιο συγκεκριμένα, πρότειναν ένα διμερές μοντέλο ποικιλότητας: ποικιλότητα εξαρτώμενη από τον χρήστη και ποικιλότητα εξαρτώμενη από τη χρήση. Τα δύο αυτά μέρη του μοντέλου τους απεικονίζονται παρακάτω.

Πίνακας 2. Γλωσσική ποικιλότητα σε δύο επίπεδα (χρήσης και χρήστη)

3.1 Ποικιλότητα εξαρτώμενη από τον χρήστη

Υπάρχει γλωσσική ποικιλότητα ανάλογα με τον χρήστη. Αυτή η ποικιλότητα διακρίνεται σε γεωγραφική, χρονική, κοινωνική, επίσημη/slang γλώσσα και ιδιολεκτική.

Η *γεωγραφική ποικιλότητα* δημιουργείται τις διαφορετικές γεωγραφικές διαλέκτους που χρησιμοποιούνται από τους (συν)ομιλητές. Είναι ουσιαστικό για έναν μεταφραστή να γνωρίζει τη γεωγραφική παραλλαγή, ούτως ώστε να μεταφράσει κατάλληλα και επιτυχώς τους ιδιοματισμούς που χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές αυτών των διαφορετικών γεωγραφικών ποικιλιών (varieties)⁶.

Η *χρονική ποικιλότητα* σχετίζεται κυρίως με τις χρονικές διαλέκτους, οι οποίες απεικονίζουν τη γλωσσική αλλαγή στο πέρασμα του χρόνου.

Η *κοινωνική ποικιλότητα* είναι το αποτέλεσμα των διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων που χρησιμοποιούν τη γλώσσα (κοινωνιόλεκτοι) εντός μιας γλωσσικής κοινότητας (speech community). Αυτά τα διαφορετικά στρώματα διαμορφώνουν τις κοινωνιολέκτους τους κατά τέτοιον τρόπο, ούτως ώστε να διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Για να επιτευχθεί μία τέτοια διαφοροποίηση, είναι σαφές ότι οι κοινωνιόλεκτοι

⁵ Σκοπίμως χρησιμοποιούμε τον όρο 'ποικιλότητα' και όχι 'ποικιλία'. Η όρος 'ποικιλότητα' υποδηλώνει τη δυνατότητα για ύπαρξη ποικιλίας, επομένως προσδίδει στην ποικιλία έναν πιο δυναμικό χαρακτήρα από ό,τι ο όρος 'ποικιλία', ο οποίος είναι απλώς περιγραφικός.

⁶ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η γεωγραφική ποικιλότητα δεν μπορεί να αποδοθεί επακριβώς στη μετάφραση, ακριβώς επειδή μία γεωγραφική διάλεκτος (π.χ. η διάλεκτος του Liverpool) είναι μοναδική. Αυτό που εμείς θα προτείναμε στους μεταφραστές είναι η εύρεση μιας γεωγραφικής διαλέκτου (ή γεωλέκτου) στη ΓΣ, η οποία να ομιλείται σε περιοχή εφάμιλλη, όσον αφορά τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της (π.χ. βιομηχανική, αγροτική, κ.λπ.), με αυτήν της ΓΠ. Στην Ελληνική γλώσσα, επειδή οι γεωγραφικές διαλέκτοι διακρίνονται κυρίως βάσει φωνητικών διαφορών, η γεωγραφική ποικιλότητα θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί κατά κόρον στη μεταγλώττιση ταινιών και προγραμμάτων, όπου επικρατεί η προφορική γλώσσα, επομένως ακούγονται οι φωνητικές διαφορές.

εξαρτώνται από το γενικότερο κοινωνικό, οικονομικό και γνωστικό υπόβαθρο των ανθρώπων που ανήκουν σε ένα κοινωνικό στρώμα. Ένα παράδειγμα κοινωνιολέκτου είναι τα παρισινά γαλλικά, που αποτελούν την επίσημη γλώσσα της Γαλλίας, μία γλώσσα γοήτρου, η οποία χρησιμοποιείται σε όλη τη χώρα και της οποίας η γενικευμένη χρήση έχει, κατά κάποιον τρόπο, «επιβληθεί» από ανθρώπους υψηλής κοινωνικής θέσης.

Τέλος, η *ιδιολεκτική ποικιλότητα* είναι βασισμένη στις ιδιολέκτους, δηλ. τον ιδιαίτερο τρόπο που κάθε άτομο χρησιμοποιεί τη γλώσσα του. η ιδιόλεκτος μπορεί να περιέχει μερικές αγαπημένες εκφράσεις, μερικές μεμονωμένες συντακτικές ή σημασιολογικές φράσεις ή ακόμα και μια διακριτική προφορά ορισμένων φωνητικών στοιχείων (προσωδία, συγκεκριμένα φωνήματα ή ολόκληρες λέξεις). Μέσα σε μία ιδιόλεκτο μπορεί να υπάρξει μια άλλη διάκριση ανάμεσα στη διάλεκτο (*dialect*) και στο ύφος (*style*). Η διάλεκτος έχει να κάνει με τη φωνητική απόδοση των φθόγγων και του λόγου γενικότερα, ενώ το ύφος σχετίζεται με τη συνήθως συνειδητή χρήση μερικών φράσεων (κυρίως ιδιωτισμών), προκειμένου να επικοινωνήσει αμεσότερα και, κατ' επέκτασιν, πιο αποδοτικά. Παραδείγματος χάριν, όταν λέει κάποιος «εργάζεται σαν το σκυλί» αντί "εργάζεται πραγματικά σκληρά", προφανώς στοχεύει στο να τονίσει τον υπερβολικό βαθμό της εργασίας και όχι μόνο να δώσει την πληροφορία ότι κάποιος δουλεύει πολύ.

Η έννοια αυτή του ύφους μας οδηγεί στο δεύτερο επίπεδο ποικιλότητας, το οποίο ταυτίζεται με τη χρήση. Στην εργασία αυτή εξετάζεται η ιδιολεκτική ποικιλότητα και η μετάφρασή της, αν και αναγνωρίζεται η μεγάλη σημασία των άλλων τύπων ποικιλότητας στην επικοινωνία λόγω της διακριτικής αξίας τους.

3.2 Ποικιλότητα εξαρτώμενη από τη χρήση

Κατά τη γνώμη μας, η ποικιλότητα που εξαρτάται από τη χρήση είναι στενά συνδεδεμένη, αν όχι ταυτισμένη, με την κοινωνική και, κυρίως την ιδιολεκτική ποικιλότητα. Και αυτό, διότι βασίζεται κυρίως σε υφολογικές επιλογές, τις οποίες κάνουμε. Ο όρος-κλειδί για την κατανόηση της συγκεκριμένης ποικιλότητας είναι το *επίπεδο ύφους* (*register*). Σύμφωνα με τους Halliday at al. (1964:87) “όταν παρατηρούμε τη γλωσσική δραστηριότητα, η οποία λαμβάνει χώρα σε διάφορα περικείμενα, διακρίνουμε διαφορές στον τύπο της γλώσσας, ο οποίος επιλέγεται ανάλογα με τους διαφορετικούς τύπους καταστάσεων που υπάρχουν στην επικοινωνία). Τα επίπεδα ύφους έχουν τρεις διαστάσεις (Hatim & Mason 1990:45ff.): η πρώτη είναι το *πεδίο της ομιλίας* (*field of discourse*), με το οποίο εννοούν την κοινωνική λειτουργία της ομιλίας, δηλαδή τον ρόλο που επιτελεί η ομιλία (π.χ. προσευχή, δίκη, κ.λπ.)

Η δεύτερη διάσταση είναι ο *τρόπος ομιλίας* (*mode of discourse*), ο οποίος αναφέρεται στο μέσο της γλωσσικής δραστηριότητας (γραπτός, προφορικός). Μία σημαντική παράμετρος του τρόπου ομιλίας είναι ο *διάυλος* (*channel*), μέσω του οποίου η επικοινωνία λαμβάνει χώρα. Στην παρούσα εργασία ο διάυλος είναι οι υπότιτλοι, οι οποίοι λειτουργούν ως μέσο επικοινωνίας ανάμεσα στην ταινία και στο κοινό που την παρακολουθεί. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποφανθεί κανείς αν ο τρόπος ομιλίας των υποτίτλων είναι ο προφορικός ή ο γραπτός. Και τούτο διότι μπορεί από τη μία μεριά οι υπότιτλοι να δίνονται ως γραπτό κείμενο, αλλά από την άλλη, ακριβώς επειδή επιδιώκουν να αποδώσουν στη ΓΣ προφορικό λόγο της ΓΠ, αναγκαστικά χρησιμοποιούν προφορικές φράσεις και ύφος. Επομένως, λόγω της ιδιαίτερης φύσης τους οι υπότιτλοι βρίσκονται ανάμεσα στον προφορικό και τον γραπτό τρόπο ομιλίας (για μία συζήτηση των μειονεκτημάτων που παρουσιάζει η διάκριση σε προφορικό και γραπτό και γραπτό τρόπο ομιλίας και μία τεκμηριωμένη πρόταση διάκρισης του

τρόπου ομιλίας σε αφηγηματικό-μη αφηγηματικό, ιδ. Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 1999: 63-70).

Τέλος, η *ροή της (συν)ομιλίας (tenor of discourse)* ταυτίζεται με τις διαπροσωπικές σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στον ομιλητή και στον συνομιλητή του. Είναι ακριβώς εκείνες οι σχέσεις που υπαγορεύουν στον ομιλητή τη χρήση ενός συγκεκριμένου ύφους (π.χ. ανεπιτήδευτο, όταν οι σχέσεις είναι φιλικές ή οικογενειακές, επίσημο, όταν οι σχέσεις είναι σχέσεις ιεραρχίας, κ.ο.κ.)

Τέλος, έχει γίνει, νομίζουμε, προφανές ότι οι άνθρωποι (ποικιλότητα ανάλογα με τον χρήστη) παρουσιάζουν ποικιλία στις ιδιολέκτους τους, η οποία εξαρτάται τόσο από το γενικότερο κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο, όσο και από τις επικοινωνιακές περιστάσεις (ποικιλότητα ανάλογα με τη χρήση). Αυτές είναι οι δύο παράμετροι του προτεινόμενου ΜΛΠ, οι οποίοι λαμβάνονται εξίσου υπ' όψιν στη μετάφραση των ιδιωτισμών.

4. Εφαρμογή του ΜΛΠ

4.1. Το σώμα κειμένων (corpus) των ιδιωτισμών

Το corpus περιέχει 125 ιδιωτισμούς, οι οποίοι έχουν συλλεγεί από τις είκοσι πρώτες ταινίες του James Bond⁷ (εφεξής 007). Όλοι αυτοί οι ιδιωτισμοί έχουν συλλεγεί από τη συντάκτρια αυτής της εργασίας, η οποία έχει ως μητρική της γλώσσα τα Ελληνικά και όχι τα Αγγλικά. Είναι 25 ετών και μαθαίνει την Αγγλικά από την ηλικία των ετών 8. Η σειρά των ιδιωτισμών ακολουθεί την σειρά, στην οποία η συντάκτρια παρακολούθησε όλες τις ταινίες, επομένως δεν έχει καμία σχέση με τη χρονολογική σειρά του γυρίσματος αυτών των ταινιών. Η συλλογή δεδομένων διάρκεσε για 21 ημέρες (από τις 13 Δεκεμβρίου του 2005 μέχρι τις 2 Ιανουαρίου του 2006). Αυτό σημαίνει ότι η συντάκτρια παρακολούθησε μια ταινία κάθε ημέρα κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου. Οι ιδιωτισμοί που συνελέγησαν ανήκουν στα πρώτα 60 λεπτά κάθε ταινίας συμπεριλαμβανομένης της πρώτης σκηνής πριν από τους τίτλους εισαγωγής των ταινιών.

Όπως είναι προφανές, ο κατάλογος των ιδιωτισμών δεν είναι πλήρης, δηλ. δεν περιέχει όλους τους ιδιωτισμούς που ένας φυσικός ομιλητής της Αγγλικής θα αναγνώριζε και θα εξέταζε υπό αυτήν τη μορφή. Και αυτό διότι ένας μη φυσικός ομιλητής δεν μπορεί να έχει την ίδια διαίσθηση ιδιωτισμού με έναν φυσικό ομιλητή. Παρ' όλα αυτά, καταβάλαμε κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε να συλλέξουμε όσους ιδιωτισμούς μπορούσαμε βασισμένοι στη γνώση μας της Αγγλικής.

4.2 Μεθοδολογία

Καταρχήν, παρουσιάζεται ο ιδιωτισμός (σε πλάγια γραμματοσειρά) που περιλαμβάνεται στο εκφώνημα (utterance). Κατόπιν, δίνονται κάποιες περικειμενικές πληροφορίες, καθώς επίσης και ορισμένες κοινωνιογλωσσικές πληροφορίες για τον εκφωνητή του ιδιωτισμού⁸. Κατόπιν, η ελληνική μετάφραση θα σχολιαστεί από την

⁷ Στο corpus δεν υπάρχουν καθόλου ιδιωτισμοί ειλημμένοι από την τελευταία ταινία του 007, το Casino Royale, επειδή την εποχή που γινόταν η έρευνα η ταινία δεν είχε κυκλοφορήσει ακόμη είτε σε DVD είτε στον κινηματογράφο.

⁸ Αξίζει να επισημανθεί με ιδιαίτερη έμφαση ότι ο εκφωνητής του ιδιωτισμού στις ταινίες δεν είναι ο ηθοποιός που υποδύεται τον ήρωα (π.χ. ο Sean Connery που υποδύεται τον James Bond), αλλά ο ό ίδιος ο ήρωας, τα ιδιολεκτικά και κοινωνιολεκτικά χαρακτηριστικά του οποίου τα γνωρίζουμε πολύ καλά, λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που έχουμε καλλιεργήσει επί πολλά χρόνια για τον συγκεκριμένο ήρωα και τις ταινίες του. Η γνώση αυτή προέρχεται όχι μόνο από την παρακολούθηση των ταινιών αλλά και από την ανάγνωση βιβλίων σχετικών με τον ήρωα και τον κόσμο δράσης του. Ενδεικτικά αναφέρουμε το Cork & Scivally (2004).

άποψη της καταλληλότητάς της βάσει του ΜΛΠ και σύμφωνα με τους δύο περιορισμούς υποτίτλων όπως παρουσιάζονται στον Καραμήτρογλου (1998) και στις περικειμενικές και κοινωνιογλωσσικές πληροφορίες. Όπου είναι απαραίτητο, προτείνεται μια νέα βελτιωμένη λύση μεταφράσεων .

Παράδειγμα 1 (από την ταινία *Goldfinger*, 1964)

Αγγλικό εκφώνημα	Δοθείσα μετάφραση σε υποτίτλους
40. Do you want to <i>play it easy or the hard way</i> ?	Θέλεις να είσαι ήσυχος ή να με δυσκολέψεις ;

Ο ιδιοματισμός ανήκει στην Pussy Galore, την προσωπική πιλότο του Auric Goldfinger, ενός πολύ πλούσιου εγκληματία, ο οποίος κάνει λαθρεμπόριο χρυσού. Η Pussy Galore στη συγκεκριμένη σκηνή σημαδεύει τον 007 με ένα πιστόλι σε μία σκηνή μέσα σε ένα αεροπλάνο. Παρά την ομορφιά και της κομψότητά της, η ιδιόλεκτός της βρίθει εκφράσεων slang (προφανώς λόγω της μακρόχρονης θητείας της στην Αμερικανική Αεροπορία). Επίσης, στη συγκεκριμένη σκηνή το επίπεδο ύφος είναι πολύ απειλητικό και κοφτό, επομένως η δοθείσα μετάφραση είναι νομίζουμε ανεπιτυχής, διότι δεν είναι ρεαλιστική, δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις επικοινωνίας (μεγάλες λέξεις, έλλειψη φυσικότητας) Αντ’ αυτής θα προτείναμε την εξής: «Πώς το θες τώρα; Εύκολο ή ζόρικο;» Πιστεύουμε ότι αυτή η μετάφραση, εκτός του ότι συνάδει με τους χωροχρονικούς περιορισμούς του Καραμήτρογλου, ανταποκρίνεται καλύτερα στο «μάγκικο» ύφος που χρησιμοποιεί εδώ η ηρωίδα.

Παράδειγμα 2 (από την ταινία *Live and Let Die*, 1973)

Αγγλικό εκφώνημα	Δοθείσα μετάφραση σε υποτίτλους
80. I'm sure we 'll be able to <i>put you into shape</i> .	Νομίζω ότι θα μπορέσουμε να σε σουλουπώσουμε

Ο ιδιοματισμός ανήκει στον 007, ο οποίος απευθύνεται στην Rosie, μία πράκτορα της CIA. Η Rosie είναι όχι μόνο άσχημη και αποκρουστική, αλλά και κακή στη δουλειά της, γεγονός που δεν περνά απαρατήρητο. Παρ’ όλα αυτά, επειδή ο 007 γνωρίζει πολύ καλά ότι πρέπει να συνεργαστεί μαζί της, την ενθαρρύνει υποσχόμενος ότι θα κάνει ό,τι μπορεί για να βελτιώσουν τουλάχιστον την εμφάνισή της. Το ρήμα «σουλουπώνω» εδώ είναι, κατά τη γνώμη μας, πολύ επιτυχημένο, διότι αποδίδει ακριβώς την ειρωνεία του 007 προς τη Rosie.

Παράδειγμα 3 (από την ταινία *Die Another Day*, 2002)

Αγγλικό εκφώνημα	Δοθείσα μετάφραση σε υποτίτλους
120. About <i>bloody time</i> , Fidel!	Καιρός ήταν, Φιντέλ!

Ο ιδιοματισμός ανήκει στον Mr. Krug, έναν λαϊκό τύπο, ο οποίος σχεδιάζει να υποβληθεί σε πλαστική χειρουργική επέμβαση σε μία κλινική στο νησί Los Organos στην Κούβα. Στη συγκεκριμένη σκηνή απευθύνεται σε έναν σερβιτόρο ονόματι Fidel, ο οποίος είχε καθυστερήσει να του φέρει το ποτό του. η ελληνική μετάφραση δε θα λέγαμε ότι είναι ανεπιτυχής, αλλά θεωρούμε ότι η προτεινόμενη μετάφραση

«Γεννήσαμε, Φιντέλ!» είναι πιο δυνατή, ακριβώς επειδή αποδίδει αυτήν την έλλειψη ευγένειας και την διάχυτη ειρωνεία που χαρακτηρίζει τον Mr. Krug. Επιπροσθέτως, το «γεννήσαμε!» χρησιμοποιούμενο σε καταστάσεις όπου κάποιος περιμένει κάτι που έχει καθυστερήσει, είναι περισσότερο ιδιωματικό από το «καιρός ήταν!»

Πρέπει να σημειωθεί ότι αρχικά αξιολογήσαμε τις δεδομένες μεταφράσεις υποτίτλων, και όταν διαπιστώσαμε ότι οι μεταφράσεις δε συμβάδιζαν με το προτεινόμενο μοντέλο (όταν συμβάδιζαν, προφανώς ήταν τυχαίο), προσπαθήσαμε βάσει του μοντέλου να υποβάλλουμε μία μια εναλλακτική μεταφραστική πρόταση βασισμένη στο πρότυπο. Στις περιπτώσεις των προτεινόμενων εναλλακτικών μεταφράσεων υποτίτλων (17 από τις 25 περιπτώσεις), ρωτήσαμε 12 φυσικούς ομιλητές της Ελληνικής, φοιτητές στο πανεπιστήμιο του Cambridge, επομένως άριστους γνώστες της Αγγλικής λόγω των υψηλών αποτελεσμάτων που χρειάζεται κανείς να έχει σε τεστ, όπως το TOEFL ή το IELTS, να μας πουν, αφού παρακολουθήσουν τις σκηνές με τους περί τον ο λόγος ιδιωματισμούς, ποια μετάφραση θεωρούν πιστότερη προς το πρωτότυπο, τη δοθείσα ή την προτεινόμενη δική μας (φυσικά δε γνώριζαν ποια είναι ποια).

4.3 Αποτελέσματα

Μεταξύ των συμμετασχόντων στην έρευνα υπήρξε μία μεγάλη προτίμηση για τις εναλλακτικές μεταφράσεις που προτείναμε βασισμένος στο ΜΛΠ. Πιο συγκεκριμένα, το 87% θεώρησε τις προτεινόμενες μεταφράσεις σε υποτίτλους καταλληλότερες από τις ήδη υπάρχουσες, το 11% υποστήριξε ότι η αρχική μετάφραση υποτίτλων ήταν καταλληλότερη από την προτεινόμενη, και 2% δήλωσε αναποφάσιστο ή ότι δε θεωρούσαν καμία από τις δύο μεταφράσεις επιτυχημένες.

Αυτό το πολύ υψηλό ποσοστό των ανθρώπων που προτίμησαν την προτεινόμενη μετάφραση δείχνει ότι το προτεινόμενο πρότυπο *μπορεί* να δώσει μερικές ευρέως αποδεκτές μεταφράσεις, επομένως υπάρχουν ενδείξεις ότι το ΜΛΠ *είναι* σε θέση να δώσει αποτελεσματικές λύσεις στον χώρο της μετάφρασης. Ο πιθανός χαρακτήρας της προηγούμενης πρότασης (μπορεί, είναι σε θέση) δικαιολογείται από το γεγονός ότι αναγνωρίζω ότι τα στοιχεία που έχουμε είναι περιορισμένα για να είναι σε θέση να υποστηρίξουν την αποδοτικότητα του προτεινόμενου μοντέλου. Εντούτοις, μπορούν να αποτελέσουν μια αφετηρία στην έρευνα, η οποία θα μπορούσε να προσπαθήσει να εξετάσει το πρότυπο με τα είδη μετάφρασης ιδιωματισμού (π.χ. στη λογοτεχνία).

5. Συμπέρασμα

Στην εργασία αυτή προσπαθήσαμε καταρχάς να ερευνήσουμε την πραγματική έννοια ενός εκτεφρασμένου ιδιωματισμού, δηλ. ενός ιδιωματισμού που χρησιμοποιείται σε ένα εκφώνημα. Η ιδέα που παρουσιάστηκε εδώ ήταν ότι ιδιωματισμοί, εκτός από τη σημασιολογική έννοιά τους, έχουν επίσης και την πραγματολογική και κοινωνικογλωσσική έννοια, δηλαδή μπορούν να γίνουν κατανοητοί (και συνεπώς να μεταφραστούν) μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας (συν)ομιλίας και βάσει του κοινωνικογλωσσικού υποβάθρου των χρηστών τους. Εντούτοις, αυτές οι δύο τελευταίες διαστάσεις της έννοιας του ιδιωματισμού δεν έχουν αναλυθεί επαρκώς, όπως προσπαθήσαμε να καταδείξουμε στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας.

Προσπαθώντας να συμβάλουμε στην κάλυψη αυτού του κενού στη θεωρία της μετάφρασης, προτείναμε το ΜΛΠ, το οποίο εφαρμόσαμε πάνω σε 25 τυχαία επιλεγμένους ιδιωματισμούς ταινιών με τον James Bond. Το γενικό συμπέρασμα για αυτό το πρότυπο είναι ότι το ΜΛΠ μπορεί να δώσει μεταφράσεις ιδιωματισμών, και

επομένως ιδιολέκτων, που χαίρουν ευρείας εκτιμήσεως. Προκειμένου, να διαπιστώσουμε αν αυτό το μοντέλο θα μπορούσε να εξελιχθεί σταδιακά σε θεωρία, η έρευνα θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει το ΜΛΠ και σε άλλα είδη μεταφράσεων εξίσου απαιτητικά με τον υποτιλισμό, αλλά χωρίς τους χωροχρονικούς περιορισμούς του τελευταίου. Αν και σε αυτά τα είδη το ΜΛΠ κατορθώσει να δώσει ικανοποιητικές μεταφράσεις – και ικανοποιητικές μεταφράσεις είναι εκείνες που ικανοποιούν πρωτίστως το κοινό που τις διαβάζει ή τις ακούει, όχι μόνον τον μεταφραστή – τότε θα μπορούμε να ελπίζουμε ότι είμαστε σε καλό δρόμο σχετικά με τη δημιουργία μιας θεωρίας για τη μετάφραση των ιδιωτισμών και των ιδιολέκτων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Α) Ελληνικές

- Γεωργακοπούλου, Α. & Γούτσος, Δ. (1999). *Κείμενο και Επικοινωνία*. Αθήνα: εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (1998). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κρύσταλ, Ν. (2003). *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. Μετάφραση: Γιώργος Ξυδόπουλος. Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπασλής, Γ. (2000). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: εκδόσεις Γρηγόρη.

Β) Ξενόγλωσσες

- Abu-Ssaydeh, A. F. (2004). "Translation of English idioms into Arabic". Στο *Babel*, vol. 50, no. 2, 114-131.
- Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London & New York: Routledge.
- Cork, J. & B. Scivally (2004). *James Bond. The Legacy*. London: Boxtree.
- Dobrovolskij, D. O., Piirainen, E. (2005). *Figurative Language. Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives, in Current Research in the Semantics/Pragmatics Interface : Volume 13*. Oxford: Elsevier.
- Gottlieb, H. (1997). *Subtitles, Translation & Idioms*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Copenhagen: Centre for Translation Studies, University of Copenhagen.
- Gottlieb, H. (2000). *Screen Translation: Six studies in subtitling, dubbing and voice-over*. Copenhagen: Centre for Translation Studies, University of Copenhagen.
- Halliday, M. A. K., McIntosh, A., Strevens, P. (1964). *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. London: Longman.
- Hatim, B., Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London & New York: Longman.
- Karamitoglou, F. (1998). "A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe". Στο *Translation Journal*, vol. 2, <http://accurapid.com/journal/04stndrd.htm>. (Ιανουάριος 2006).
- Nida, E. (1964). *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Pedersen, J. "High felicity". Stockholm University, Sweden, <http://screentranslation.sitlec.unibo.it/document/Abstracts/Pedersen.htm> (Ιανουάριος 2006).
- Pentheroudakis, J., Smets, M., Menezes, A. (2002). "Translation of verbal idioms", www.ofai.at/~brigitte.krenn/colloc02/smetsEA.pdf (Φεβρουάριος 2006)
- Reiss, K., Vermeer, H. J.. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Searle, J. R. (1976). "A classification of illocutionary acts",. Στο *Language in Society*, vol. 5, 1-23.
- Traugott, E. C., Pratt, M. L. (1980). *Linguistics for Students of Literature*. New York: Harcourt Brace Jovanovitch.
- Verschueren, J. (1999). *Understanding Pragmatics*. London: Arnold.
- Volk, M. (1998). "The Automatic Translation of Idioms. Machine Translation vs. Translation Memory Systems", www.ifi.unizh.ch/CL/volk/papers/TransIdioms98.pdf (Ιανουάριος 2006).
- Wehrli, E. (1998). "Translating Idiom". Στο *Proceedings of the 36th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: COLING/ACL-98, Montreal, Canada*, 1388-92.